

Из световната естетическа мисъл/ Classical essays

Фридрих Ницше

**Относно истината и лъжата
в отвъдморален смисъл¹**

Friedrich Nietzsche

Über Wahrheit und Lüge im aussermoralischen Sinn**Abstract**

Translation into Bulgarian of a very early essay by Friedrich Nietzsche (About truth and lies in the external moral sense) after the reprint of the continuous treatise from 1873 (Historical-critical Complete Edition of the Works, prepared by Hans Joachim Mette, LXXII f.).

Keywords: Friedrich Nietzsche; truth; lies; external moral sense

Защо избрах да превода тъкмо този ранен текст на Фридрих Ницше, отпечатан за лично ползване през 1873 година и писан по всяка вероятност в края на 60-те години на XIX век? Такова писание изобщо не би могло да ни изведе и разсее от принудителната и угнетителна ситуация на затвореност, в която сме се озовали, а тъкмо напротив – изпълва го патос по разгромяване на антропоморфния образ на света, с лекомислено безгрижие биват изричани мрачни прозрения срещу благонадеждността на интелекта, науката и езика, за да бъде постановена една, едва ли не протопостмодерна, гледна точка.

Дълго преди да е формулирал своя категоричен въпрос „Колко истина понася, за колко истина се одързостява духът?“ („Ессе homo“), младият Ницше изцяло разобличава моралната категория „истина“

¹ Преводът е направен по: Nietzsche, Friedrich. Über Wahrheit und Lüge im aussermoralischen Sinn. – In: Nietzsche, Friedrich. Werke in drei Bänden. Dritter Band. Hrsg. Karl Schlechta. Carl Hanser Verlag. München. 1956, S. 309-322.

в нейната субективност и относителност, поради стеснеността и херметизма на човешкия перцептивизъм. В ранното съчинение манифестно е зададено и неверието, т.е. обоснованата разколебаност в науката и нейните достижения (на прицел са взети естествените науки, с които Ницше интензивно се занимава, чиито открития проследява и които ожесточено оборва в битието си на мислител). И, разбира се, може би съвсем неизненадващо за философа, който в нескончаеми вариации мисли все същото (свръхчовека, волята за власт, вечното завръщане, антиприродността на морала и религията), и в тази ранна статия ще се натъкнем на двамата изправени един срещу друг protagonисти: от една страна, на рационалния човек, съградил своя „колумбарий“ от понятия и схеми, разчертал небето над себе си, създал си бог пленник, комуто се кланя в своите храмове; и съответно на човека на интуицията и инстинкта, който пребивава в света, съзнавайки своята граничност, както и ограничеността на своите „истини“, добити в будуващо съновидение, застанал глупашки нехайно на ръба на бездната, на ръба на битието си като съзнаващо, рефлексивно същество.

В този смисъл ранният текст на Фридрих Ницше би могъл да се възприеме като непринудено снадена „тъкан“ (Карл Шлехта), от която по-късно ще бъдат извлечани нишките на енигматични формулировки и концепции в „Несвоевременни размисления“ (1876), „Човешко, твърде човешко“ (1878), „Веселата наука“ (1882), „Тъй рече Заратустра“ (1883), „Отвѣд доброто и злото“ (1886), „Зазоряване“ (1887), „Случаят Вагнер“ (1888) до „Антихрист. Проклятие над християнството“ и „Залезът на кумирите. Как се философства с чук“ (неиздадени, датирани с годината 1879), когато вече настъпва окончателният психически срив, когато авторът извършва безразсъдния си скок в пропастната яма на своите безутешни прозрения. Тъкмо затова текстът „Относно истината и лъжата в отвѣдморален смисъл“ е привлекателен: като преждевременен и предопределящ синтез на характерните идеи на философа, като генетично прототипно ядро на ярките бъдещи визии.

В някакъв си загътен кът на безброя сияйно потрепващи слънчеви системи във вселената имало някога звезда, на която умни животни изнамерили познанието. Била е най-високомерната и най-измамната минута от „световната история“: но все пак само минута. След няколко вдишвания на природата звездата изстинала, а умните животни трябвало да загинат. – Така някой би могъл да съчини басня и не би могъл да илюстрира в достатъчна степен, колко плачевно, колко за-

сенено и бегло, колко безцелно и произволно се откроява човешкият интелект сред природата. Имало е вечности, през които го е нямало; когато с него отново се приключи, не би се случило нищо. Тъй като за оня интелект няма по-далечна мисия, която да отвеща извън човешкия живот. А понеже той е човешки, и само неговият притежател и зачинател го възприема толкова патетично, сякаш заровете на света се заложили вътре в него. Ако можехме да се разбираме с едnodневката, щяхме да доловим, че и тя плава с патос из простора и чувства в себе си летящия център на този свят. Няма нищо по за отхвърляне и по-нищожно в природата от това, което чрез малък полъх от оная сила на познанието веднага би се издуло като мех; и както всеки обременен с товар иска да има обожатели, точно така мисли и най-гордият човек, философът, че вижда от всички страни очите на мирозданието телескопически насочени върху своите действия и мисли.

Забележително е, че това го осъществява интелектът, той, който е даден тъкмо само като помощно средство на най-нещастните, най-деликатните, най-преходните същества, за да ги привърже в продължение на минута към битието, откъдето те иначе, без този придатък, биха имали всички основания, така бързо като сина на Лесинг², да избягат. Онова свързано с познанието и възприятието високомерие, полагайки заслепяваща мъгла въз очите и сетивата на човека, се мами

² Алюзия за писмото на Лесинг до Ешенбург от 31.12. 1777 г. по повод смъртта на новородения му син, най-вече за следните редове: „Mein lieber Eschenburg, ich ergreiffe den Augenblick, da meine Frau ganz ohne Besonnenheit liegt, um Ihnen für Ihren gütigen Antheil zu danken. Meine Freude war nur kurz: und ich verlor ihn so ungern, diesen Sohn! denn er hatte so viel Verstand! so viel Verstand!- Glauben Sie nicht, daß die wenigen Stunden meiner Vaterschaft, mich schon zu so einem Affen von Vater gemacht haben! Ich weiß, was ich sage.- War es nicht Verstand, daß man ihn mit eisern Zangen auf die Welt ziehen mußte? daß er sobald Unrath merkte?- War es nicht Verstand, daß er die erste Gelegenheit ergriff, sich wieder davon zu machen?- Freylich zerrt mir der kleine Ruschelkopf auch die Mutter mit fort!- Denn noch ist wenig Hoffnung, daß ich sie behalten werde.- Ich wollte es auch einmal so gut haben, wie andere Menschen. Aber es ist mir schlecht bekommen.“ [Скъпи мой Ешенбург, улавям мига, когато моята жена лежи съвсем без просветление, за да Ви благодаря за доброто Ви съдействие. Твърде кратка бе радостта ми: загубих го така неохотно, този син, понеже той имаше толкова много разум! – толкова много разум! – Не вярвате ли, че малкото часове на моето бащинство ме превърнаха вече в маймунобаща! Знаем какво говоря! – Не беше ли разумът, че той трябваше да бъде изваден с форцепс в света? Че щом той забеляза сметицето? – Не беше ли разумът, че използва първата възможност да се махне отново отук? Разбира се, малката изписана главичка ще ми отмъкне и майката! – Понеже малка е надеждата, че ще я запазя. – И аз исках да съм така добре, както другите хора. Ала ме сполетя злина.] Б. пр.

следователно за стойността на битието, чрез това, че самó поема в себе си през познанието най-ласкаещото го себеостойностяване. Неговото най-общо въздействие е измама – ала също и най-откъслечните въздействия носят в себе си нещо със сходен характер.

Интелектът като средство за запазване на индивида разгръща главните си сили в престореността: понеже тя е средството, чрез което по-слабите, по-малко примитивните индивиди се съхраняват, когато им е отказано да водят борба за съществуване с рога или с остра захапка на хищник. У човека това изкуство на престореността достига своя връх: в него е измамата, ласкателството, лъжата и користта, говоренето зад гърба, показността, животът в потулен блясък, маскираното битие, конвенцията покритие, играта на сцена пред другите и пред себе си самия, накратко неизменното пърхане около *единия* пламък на суетата, до такава степен превърнато в правило и в закон, че почти нищо не е по-непонятно от това сред хората да покълне един искрен и чист нагон по истината. Те дълбоко са потънали в илюзии и миражи, окото им се плъзга само по повърхността на нещата и вижда „форми“, никъде възприятието им не отвежда в истината, а се задоволява да улавя дразнения и същевременно да играе опипом по гръбнака на нещата. Още повече че човек се оставя нощем да бъде подвеждан в съня си, без чувството му за морал да се стреми да възпрепятства това: докато би трябвало да има хора, които със силна воля са премахнали хъркането. Та какво знае всъщност човек за самия себе си! Да, можеше ли той поне само веднъж да перципира пълноценно, положен в остъклен съд? Не премълчава ли природата спрямо него най-общовалидното, та дори за тялото му, за да го пленява и затваря в съзнанието на горделив фокусник, абстрахирайки го от конвулсиите на червата, от бързото прииждане на потоците кръв, от преплетените потрепвания на клетъчните влакнца! Тя е захвърлила ключа: и горко на обречената любознателност, която иззад процеп от одаята на съзнанието може да гледа навън и надолу и която сега предусеща, че човек почива в безразличието на своето неведение върху безмилостното, алчното, ненаситното, убийственото и същевременно е увиснал сомнамбулно върху гърба на тигър. Откъде, за всичко на света, при тази констелация нагонът по истина!

Докато индивидът иска да се съхрани спрямо другите индивиди, той използва в едно естествено състояние на нещата интелекта най-вече само за притворство: обаче, тъй като в същото време човек поради скука и потребност иска да съществува публично и стадно, той се нуждае от склучен мир и клони към това, поне най-голямата *bellum contra omnes*³ да изчезне от неговия свят. Този склучен мир

³ *Bellum contra omnes* (война на всички срещу всички) – крилата латинска

носи нещо със себе си, което изглежда като първа крачка на възможване до оня загадъчен нагон по истина. Сега именно ще е фиксирано това, което отгук насетне да бъде „во истине“, т.е. ще бъде измерено общовалидно и задължително обозначение на нещата, и законодателството на езика ще даде и първите закони на истината: понеже тук за първи път възниква контрастът между истина и лъжа. Лъжецът употребява валидните обозначения, думите, за да представи недействителното като действително; той казва например: „Аз съм богат“, докато за състоянието му тъкмо „беден“ би било правилното обозначение. Той злоупотребява с устойчивите конвенции чрез произволни подмени или дори преобръщания на назоваванията. Когато той извършва това по користен и впрочем по вредоносен начин, тогава обществото не му се доверява повече и поради това го изключва от себе си. При това хората бягат не толкова от измамничеството, колкото от ощетяването чрез измама: те мразят, и на този етап, изначално не заблудата, а лошите, враждебни последици на заблуда от определен жанр. По подобен ограничен начин човек желае също само истината: той жадува за приятните, животоспасяващи последици от истината, спрямо чисто безпоследственото познание е безразличен, даже спрямо вредните и разрушаващи истини е враждебно настроен. И свръх това: как стои въпросът с онези конвенции на езика? Дали те вероятно са продукти на познанието, на смисъла за истина, покриват ли се обозначенията и нещата? Е ли езикът адекватният израз на всички реалности?

Само чрез забравата човек може да стигне до предположението, че уж притежава „истината“ в точно обозначената мяра. Ако не иска да се задоволи с истината под формата на тавтология, т.е. с празни обвивки, то той вечно ще търгува с илюзиите като с истини. Какво е една дума? Отражението на нервно дразнение в звукове. Да се правят обаче от нервното дразнение по-нататъшни заключения за някаква причина извън нас е вече резултат от погрешно и неоправдано приложение на изречението из основи. Как бихме си позволили, ако истината при генезиса на езика, единствената гледна точка на сигурност при обозначенията, която би била решаваща, та как бихме си позволили да кажем: камъкът е твърд, сякаш „твърд“ вече ни е отколе познато, а не е само едно съвсем субективно дразнение. Делим нещата по родове, обозначаваме *славея* като мъжки, *розата* като женска:⁴ какви своеволни преноси! Колко надалеч сме отхвъркнали от канона на си-

фраза, използвана от политика философ Томас Хобс (1642) във връзка с концепцията му за *естественото състояние на човека*. Б. пр.

⁴ Именно заради произволността на граматическия род в езици, където тази категория е налична, тук промених примерите на Ницше, придържайки се единствено към идеята да демонстрирам тази произволност. Б. пр.

гурността! Говорим за „змия“: обозначението не посочва друго освен себеогъването, следователно може да се напасне и към червея. Какви самоволни разграничения, какви едностранчиви предпочитания ту към едно, ту към друго качество на дадено нещо! Различните езици, поставени редом един до друг, показват, че при думите не се касае за истината, нито за адекватния израз: та иначе не би имало толкова много езици. „Нещото за себе си“ (това тъкмо би било чистата безпоследствена истина) е също непонятно за езикосъздателя и по никакъв начин не е негов стремеж. Той обозначава само отношенията на нещата към хората и приема да му служат като техен израз най-дръзките метафори. Едно нервно дразнение, пренесено най-напред в образ! Първа метафора. Образът бива преоформен в звук! Втора метафора! И всеки път пълен прескок на сферата навътре към центъра на съвсем друга и нова. Можем да си представим човек, който е напълно глух и никога не е имал възприятие за тон и за музика: както той се учудва на звуковите фигури на Хладни⁵ в пясъка, намира причините им в трептенията на струните и сетне въз основа на това се къдне, че би трябвало да знае какво хората наричат „тон“, то така всички ние подходиме към езика. Ние вярваме, че познаваме нещо от самите неща, когато говорим за дървета, багри, сняг и цветя, обаче не притежаваме нищо повече от метафори на нещата, които изобщо не съответстват на първоначалните същности. Както тонът като фигура в пясъка, така и загадъчното X на нещото се проявява веднъж като нервно дразнение, веднъж като образ, веднъж като звук. Следователно във всички случаи не се извършва логично при възникването на езика, и целият материал, в който и с който по-късно човекът на истината, изследователят, философът работи и съгражда, произхожда ако не от въздушни кули, то при всички случаи не от същността на нещата.

Да помислим по-специално върху образуването на понятията. Всяка дума веднага става понятие, не поради индивидуализираното прапреживяване, на което дължи възникването си и за което трябва да послужи като спомен, а същевременно, за да се пригоди спрямо безчислени, повече или по-малко сходни, т. е. строго погледнато никога

⁵ Имат се предвид фигурите върху пясък на основателя на акустиката Ернст Флоренс Фридрих Хладни от труда му „Entdeckungen über die Theorie des Klanges“ (1787). Изображения, които са резултат от посипването на вибрираща повърхност със сух ситен пясък, който се изтласква от зоните, където амплитудата на вибрациите е максимална и се натрупва в зоните с минимална амплитуда на вибрациите, като по този начин те стават „видими“. Във времето на Ницше това изобретение добива огромна популярност и се свързва с признанието, изречено от Наполеон: „Този мъж позволява да се видят звуковете“. Б. пр.

еднакви, значи за изрично нееднакви случаи. Всяко понятие възниква чрез приравняване на нееднаквото. Както е сигурно, че едно листо никога не съвпада напълно с друго, така е сигурно, че понятието *листо* е образувано чрез произволно отпадане на тези индивидуални различия, чрез забравата на отличаващото и събужда в момента представата, че едва ли не в природата освен листа има нещо, което би било „листо“, нещо като униформа, според която листата биха били изтъкавани, рисувани, очертавани, оцветявани, накъдряни във формата си, живописвани, обаче от несръчни ръце, така че нито един екземпляр да не би могъл да се вземе коректно и благонадеждно като вярно отражение на праформата. Наричаме даден човек „честен“, защо той днес постъпваше толкова честно? – питаме. Отговорът ни би трябвало да гласи: поради своята честност. Честността! Това отново означава: листото е прапричината на листата. Ние съвсем нищо не знаем за едно същностно качество, което би трябвало да се нарича „честност“, но затова пък за многобройни индивидуализирани и с това нееднакви действия, които сравняваме чрез изпускане на нееднаквото и сега обозначаваме като честни действия; в края на краищата формулираме от тях едно *qualitas occulta*⁶ с името: „честност“. Недовиждането на индивидуалното и действителното ни дава понятието, както ни дава и формата, спрямо която природата не познава никакви други форми и понятия, т.е. никакви жанрове, единствено за нас едно недостъпно и недефинируемо Х. Тъй като нашето противопоставяне между индивид и род е антропоморфно, и произлиза не от същността на нещата, ако и да не се осмеляваме да кажем, че то не ѝ съответства: това би било именно догматично твърдение и като такова също толкова недоказуемо, както и неговата противоположност.

Следователно, що е истина? Една подвижна армия от метафори, метонимии, антропоморфизми, накратко сбор от човешки съотнасяния, които, поетично и реторично степенувани, биват пренасяни, украсявани и които след дълга употреба се струват на даден народ устойчиви, канонични и задължителни: истините са илюзии, за които човек е забравил, че са такива, метафори, които са се износили и смислово обезсилили, монети, които са загубили своите изображения и които имат валидност вече само като метал, не като монети.

Но все още не знаем откъде произхожда нагонът по истина: понеже досега сме чували само за задължението, което обществото, за да съществува, предявява: да бъдеш истинен, това значи да употребяваш узуалните метафори, ще рече, моралистично изразено – да лъжеш по

⁶ *Qualitas occulta* (q. o.) – обозначение на явления или техните причини, които не могат да бъдат сведени до четирите качества на елементите и сами по себе си са невъзприемаеми. Б. пр.

задължение, по установена конвенция, да лъжеш стадно според един задължителен стил за всички. Сега естествено човек забравя, че с него е така; той лъже, следователно, по посочения начин неосъзнато и според вековна привикналост – и достига тъкмо *чрез тази неосъзнатост*, тъкмо чрез тази забравя до чувството за истина. В чувството да бъде задължен да обозначава едно нещо като „червено“, друго като „студено“, трето като „нямо“, се събужда *морално*, отнасящо се до истината движение: в противовес на лъжеца, на когото никой не се доверява, когото всички изключват, човек парадира с достолепното, благонадеждното и полезното в истината. Той поставя сега действията си като „разумно“ същество под господството на абстракциите; той вече не страда, че е завлечен посредством внезапните впечатления, посредством възренията, той първо обобщава всички тия впечатления в обезцветени, изстинали понятия, за да ги привърже към кормилото на своя живот и дело. Всичко, което издига човек над животното, зависи от тази способност да абстрахираш метафорите на съзерцание до схема, т.е. да разложиш образа в понятие. В областта на онези схеми именно е възможно нещо, което никога не се е удавало при първите впечатления от съзерцанието: да се съгради пирамидален ред по касти и степени, да бъде създаден нов свят от закони, привилегии, субординации, разграничения, който противостои на другия свят на съзерцание от първи впечатления като по-устойчив, по-общ, по-познат, по-човешки и заедно с това като регулиращ и императивен. Докато всяка съзерцателна метафора е индивидуална и безподобна и поради това убягва на каквото и да е рубрициране, голямото изграждане на понятия разкрива неотстъпната оразмереност на римски колумбарий⁷ и излъхва в логиката си оная строгост и хладина, които са свойствени и на математиката. Който е облъхнат от тази хладина, едва ли ще повярва, че и понятието, костеливо и осмоъгълно като зарче и заменимо като него, все пак е оцеляло само като *резидиум на една метафора*, и че илюзията за творческото пренасяне на нервното дразнение в образи, е ако не майка, то поне баба на всяко едно понятие. Всред тази игра на зар с понятията „истина“ обаче означава, всяко зарче така да се употребява, както е обозначено, прецизно да се преброят точките му, да се образуват правилни рубрики и никога да не се нарушава кастовият ред и последователността на ранговете класове. Както римляните и етруските са си разрязали небето чрез отривисти математически линии и в така разграфеното пространство, като в *темплум*, са

⁷ Колумбарий (Columbarium) – буквално от латински „гълъбарник“. Става дума за древноримски гробни камери с разположени една върху друга ниши, предназначени за урните след погребението чрез кремация. Налице е визуална прилика на тази камери с гълъбарник. Б. пр.

затворили в плен своя бог, така и всеки народ има над себе си такава математически разграфено небе от понятия и разбира единствено под настояването за истина, че всеки бог на понятията трябва да бъде търсен единствено в *своята* сфера. Тук човек може да бъде вероятно обожаван като мощен гений на създанието, на когото върху подвижен фундамент и същевременно върху течаща вода се удава градежът, кат по кат, на безкрайно комплицирана катедрала от понятия – разбира се, за да се намери опора върху такива фундаменти, това трябва да бъде градеж сякаш от паяжинни нишки, толкова нежен, за да се понесе от вълна, толкова устойчив, за да не бъде раздухан от всеки вятър. Като гений на създанието човек се издига по такъв начин високо над пчелата: тя съгражда от восък, който извлича от природата, той от далеч по-финия материал на понятията, които трябва да изфабрикува най-напред от самия себе си. Тук той е достоен за огромно възхищение – ала не заради нагона си по истина, по чистото познание на нещата. Ако някой скрие нещо зад някой храст, и го търси отново там и го намери, то тогава в това търсене и намиране няма много за прослава: но така е също с търсенето и намирането на „истината“ посред зоната на разума. Ако дам дефиниция на бозайника и след това, след оглед на камила обявя: „Виж, бозайник“, така ще бъде осветена една истина в действителност, но тя е с ограничена стойност, имам предвид, тя е изключително антропоморфизирана и не съдържа нито една точка, която би била „вярна за себе си“, действителна и общовалидна, независимо от човека. Изследователят на такива истини търси основно само метаморфозата на света в човека, бори се за разбиране на света като човекоподобно нещо и в най-добрия случай си извоюва усещането за асимилиране. Също както астрологът разглежда звездите в услуга на хората и във взаимовръзка с тяхното щастие и скръб, така и подобен изследовател разглежда целия свят като привързан към хората, като безкрайно прекъсваното ехо на даден празвук, а не като многообразното отражение на един праобраз, изцяло човешки. Методът му е да удържа човека като мяра за всички неща: при което обаче изхожда от заблудата да вярва, че има тези неща непосредствено, като чисти обекти пред себе си. Следователно той забравя оригиналните метафори на съзерцание, че са метафори и ги приема за самите неща.

Само чрез забравата на оня примитивен свят от метафори, само чрез втвърдяването и застиването на първоначално избликващата маса, на горещата течност от образи из прамощта на човешкото въображение, само чрез непобедимата вяра, *това* слънце, *този* прозорец, *тази* маса биха били истини сами за себе си, накратко само чрез това, че човекът се забравя като субект и то като *творчески създателен* субект, той живее с известно спокойствие, сигурност и последовател-

ност: ако само за миг той можеше да излезе извън затворническите стени на тази вяра, – то тогава веднага би се приключило с неговото „самосъзнание“. Дори това му коства усилие да си признае, че насекомото или птицата перцепират съвсем друг свят от човешкия и че въпросът коя от двете перцепции на света е по-правилна е вече напълно безсмислен, че тук вече трябва да се мери с мащаба на *правилната перцепция*, т.е. с един *неналичен* мащаб. Но изобщо „правилната перцепция“ ми изглежда – това би означавало – адекватният израз на обекта в субекта – един изпълнен с противоречия абсурд: понеже между две абсолютно различни сфери, както между субекта и обекта, няма никаква причинност, никаква правилност, никакъв израз, а в най-добрия случай само едно *естетическо* отношение, искам да кажа един алюзивен пренос, един заекващ превод постскриптим в съвсем чужд език, за което е потребна обаче при всички случаи една свободно твореща и свободно изнамираща междинна сфера и междинна сила. Думата „явление“ побира в себе си твърде много прелъстителност, поради което по възможност я избягвам: тъй като не е вярно, че същността на нещата се явява в емпиричния свят. Художник, на когото липсват ръце и който би искал чрез песен да изрази привиждащата му се картина, би изказал винаги много повече при тази размяна на сферите, отколкото емпиричният свят изказва за същността на нещата. Самото отношение на нервното дразнение към възсъздадената картина е само по себе си ненужно: но ако същата картина е произведена милион пъти и е унаследена от много човешки поколения, да най-сетне дори се появява пред цялото човечество вследствие същия повод, то тя добива за хората същото значение, сякаш е единствената нужна картина или сякаш че онова съотношение на първичното нервно дразнение към сътворената картина е било строго отношение на каузалност: като някой сън, вечно повтарян, възприеман изключително като действителност, който би трябвало да се подложи на преценка. Но втвърдяването и застиването на дадена метафора не гарантира абсолютно нищо за необходимостта и изключителната оправданост на тази метафора.

Сигурно всеки човек, който е обигран в такива спекулации, е изпитвал дълбоко недоверие към всеки идеализъм от този вид, колкото пъти очевидно се е убеждавал във вечната последователност, вездесъщите и безпогрешност на природните закони; той е направил извода – тук всичко е, доколкото го проникваме, според височината на телескопичния и според дълбочината на микроскопичния свят толкова сигурно изградено, безкрайно, закономерно и без празнини; науката ще има вечно да загребва в тези шахти с успех, и всяка находка ще е съответна на търсенето и няма да влиза в противоречие с него. Колко

малко прилича това на творение на въображението, понеже, ако то беше това, то би трябвало някъде да може да се отгатне неговата при- видност и нереалност. Срещу това би могло да се заяви: ако имахме, всеки за себе си, различно по вид сетивно възприятие, бихме могли да перципираме ту като птица, ту като червей, ту като растение или виждаше ли някой от нас същото дразнение в червено, някой друг в синьо, чуваше ли го някой трети даже като тон, то тогава никой не би говорил за такава закономерност в природата, а само би я схващал като върховно субективен набор образи. И тогава: какво е за нас из- общо природният закон? Той не ни е познат сам по себе си, а само по своите въздействия, това значи в релациите си спрямо други природ- ни закони, които отново са ни познати като сбор от релации. Следова- телно всички тези съотнасяния препращат неизменно едно към друго и по своята същност са ни изцяло непонятни; само това, което съотна- сяме, времето, пространството, отношенията на сукцесивност и чис- лата, са ни действително познати по това. Най-чудното обаче, което ни възхищава в природните закони, което изисква нашето обяснение и може да ни подведе към недоверие спрямо идеализма, е залегнало тъкмо и напълно само в математическата строгост и несъкрушимост на представите за време и пространство. Тях обаче ги произвеждаме в себе си и извън себе си с онази задължителна необходимост, с която паякът тъче паяжината си; когато сме принудени да схващаме всич- ки неща в тези форми, то тогава вече не е чудно, че ние във всички неща всъщност схващаме тъкмо тези форми, че всички те трябва да носят законите на числото в себе си, а тъкмо числото именно е чу- додейното вътре в нещата. Цялата закономерност, която толкова ни импонира в движението на звездите и в химическия процес, съвпада в основата си с ония качества, които сами привнасяме в нещата, така че импонираме сами на себе си. Към това се прибавя още, разбира се, че онова съзидателно образуване на метафори, с което при нас начева всяко възприятие, предполага вече ония форми, следователно бива извършвано в тях самите; само от твърдата устойчивост на тези пра- форми се обяснява възможността как отново след това би могъл да се конструира самият градеж на понятията. Той е именно подражание на отношенията във времето, пространството и числата върху почвата на метафорите.

2.

Първоначално, както видяхме, над градежа на понятията работи *езикът*, в по-късни времена *науката*. Както пчелата едновременно гради клетките и пълни клетките с мед, така и науката неудържимо

работи над онзи голям колумбарий от понятия, гробницата на възренията, строи все нови и по-високи етажи, укрепва, чисти, обновява старите клетки и се стреми преди всичко наново да уплътнява онова чудовищно напластено произведение от термини и целия емпиричен свят, това значи да подрежда антропоморфния свят отвътре. Ако деятелният човек обвързва вече своя живот с разума и неговите понятия, за да не бъде отнесен от течението и за да не се загуби той самият, то изследователят строи своята колиба плътно до строежа на кулата на науката, за да може да съдейства, а и сам той да намери закрила под наличната ограда от стълбове. А той се нуждае от закрила: понеже има ужасяващи сили, които постоянно го връхлитат и които противостоят на научната „истина“ със съвсем другояче изградени „истини“, най-разнообразно етикетирани.

Онзи нагон по образуване на метафори, онзи фундаментален нагон у човека, който нито за миг не може да не се взема предвид, защото ведно с него би бил зачеркнат самият човек, е поради това, че от неговите мъгляви творения, понятията, се съгражда около човека регулярен и устойчив нов свят, като цитадела на принудата, но той не е нито принудителен, камо ли пък обуздан. Той си търси нова област за въздействие и друго речно легло и то намира в *мита* и въобще в *изкуството*. Той постоянно обърква рубриците и клетките на понятията с това, че поставя нови преноси, метафори, метонимии зад тях, той постоянно изпитва възжелението да възсъздава наличния свят на будния човек така неравномерно пъстър, безпоследствено необвързан, пленителен и вечно нов, какъвто е светът на съновидението. За себе си будният човек е наясно единствено с устойчивата и равноделна паяжина на понятията, че будува и тъкмо затова той достига до вярата, че сънува/мечтае, ако онази паяжина от понятия бъде разкъсана от изкуството. Има право Паскал, когато твърди, че ние, ако всяка нощ ни спохожда все същият сън, бихме били обзети от него така, както от нещата, които виждаме всеки ден: „И ако някой занаятчия е сигурен, че всяка нощ дванайсет часа ще сънува, че е цар, той ще бъде, струва ми се, почти толкова щастлив колкото някой цар, който би сънувал всяка нощ по дванайсет часа, че е занаятчия.“⁸ Будният ден на възбуден от митове народ, като старите гърци, е чрез трайно въздействащото чудо, както го задава митът, в действителност по-подобен на сън, отколкото деня на научно отрезвения мислител. Ако всяко дърво можеше да заговори като нимфа, или бог в обвивката на бик, можеше да отвлича девиси и ако самата богиня Атина бъде внезапно видяна как в красив впряг, съпроводена от Пизистрат, преминава през пазарите

⁸ Блез Паскал. Мисли. Пр. Лилия Сталева, Анна Сталева. София: *Наука и изкуство*, 1978, с. 174-175. Б. пр.

на Атина – а това го вярва почитеният грък, – то във всеки миг всичко е възможно като насън и цялата природа обгръща човека, сякаш тя е само маскарад на боговете, които само си правят шега с това да подмамват човека с всевъзможни образи.

Самият човек има непобедима склонност да бъде подвеждан и е сякаш омагьосан от щастие, когато рапсодът му разказва епически приказки като истински или актьорът пресъздава в пиесата царя много по-царствено, отколкото го представя действителността. Интелектът, оня майстор на престореността, е от толкова дълго свободен и облекчен от каквато и да е робска повинност, че може да подмамва, без да *вреди*, и след това да празнува своите сатурналии. Никога той не е бил по-накипрен, по-богат, по-горд, по-ловък, по-дръзновен: с творческо самодоволство той разпръсква метафорите и размества пограничните камъни на абстракциите, така че например обозначава реката като подвижния път, който отнася човека, натам, накъдето той иначе е тръгнал. Сега той (интелектът, б. м., Б. Д.) е отхвърлил от себе си знака на сервилността: обичайно терзан от печалната суетливост да посочва на бедния индивид, жаднеещ по съществуване, пътя и способите и подобно на слуга заради господаря си, отправяйки се на грабеж и плячка, сега господства и може да изличи израза на окаяност от своите изражения. Всичко това, което върши сега, носи в себе си в сравнение с по-ранните му действия престореност, както по-ранните му дела изопаченост. Той копира живота на човека, възприема го обаче като добра кауза и изглежда наистина доволен от това. Всяко чудовищно струпване и стълпотворение от понятия, в което нуждаещият се човек, вкопчвайки се, се спасява през живота, е за освободения интелект само скеле и играчка за най-дръзките му изкусни спектакли: и ако той го разбива, разбърква, отново иронично съчленява, вдвоявайки най-отчужденото и разделяйки най-сближеното, така той разкрива, че не се нуждае от смешната помощ на окаяността и че сега не е ръководен от понятия, а от интуиции. От тези интуиции не отвежда никакъв урегулиран път в страната на призрачните схеми, на абстракциите: не за тях е създадено словото, човек онемява, когато съзре, или говори с изрично забранени метафори и нечувани понятийни подплънки, за да бъде поне в съзидателно съответствие спрямо впечатлението за могъщо осезавана интуиция, чрез разнебитването и подгварянето на старите понятийни представи.

Има епохи, в които човекът на разума и човекът на интуицията стоят редом един до друг, единият в страх пред интуицията, другият с насмешка над абстракцията; последният също толкова неразумен, колкото първият некреативен. Двамата жадуват да властват над живота; този, който знае да посреща чрез охранителни мерки, разум-

ност, регулярност най-главните нужди, онзи, който в качеството си на „свръхжизнерадостен герой“ не съзира онези нужди и възприема като реален само претворения в привидност и красота живот. Където веднъж интуитивният човек, например в стара Гърция, използва оръжията си по-мощно и победоносно отколкото неговият антагонист, може благоприятно да се заформи определена култура и да се обоснове господството на изкуството над живота: онази престореност, онова отрицание на окаяността, оня блясък на метафоричните възрения и изобщо оная непосредност на измамата придружава всички прояви на такъв един живот. Нито домът, нито походката, нито облеклото, нито глинената стомна издават, че нуждата ги е знамерила; изглежда така, че сякаш във всички тях е трябвало да бъдат изречени възвишеното щастие и олимпийската безоблачност, и същевременно заиграването със сериозното. Докато ръководеният от понятия и абстракции човек само чрез тях се възправя срещу злочестината, без сам да изтръгва щастие от абстракциите, и докато той има склонност към възможно най-голяма свобода от болката, човекът на интуицията вече прибира урожая от своите предчувствия, изправен сред една култура, създадена вече от неговите интуиции, извън съпротивата срещу злото и трайно вливаща просветление, разведряване, избавление. Разбира се, той страда по-силно, ако страда: да, той страда и по-често, защото не се поучава от опита и винаги пада в същата яма, в която веднъж вече е попадал. В страданието е също така неразумен както в щастieto, той крещи високо и няма утеха. Колко различно се държи при същата злочестина стоическият, поучен от опита, овладелият се посредством понятията човек! Той, който иначе търси само искреност, истина, свобода от измамите и защита от омайните напасти, сега полага, шедьовъра на престореността в злощастieto, както онзи в щастieto; той не носи конвулсивно или пластично човешко лице, а най-вече маска с достолепно оразмерени черти, той не крещи и нито за миг не променя гласа си: ако над него се изсипе истински буреносен облак, той се обгръща в своята мантия и с бавна стъпка се отдалечава оттам.

Преведе от немски: **Бисера Дакова**

Исползвана литература

Паскал, Блез. Мисли. Пр. Лилия Сталева, Анна Сталева. София: *Наука и изкуство*. 1978. [Paskal, Bles. Misli. Pr. Liliya Staleva, Anna Staleva. Sofia: Nauka i izkustvo, 1978.]

Nietzsche, Friedrich. Über Wahrheit und Lüge im aussermoralischen Sinn.
– In: Nietzsche, Friedrich. Werke in drei Bänden. Dritter Band. Hrsg. Karl Schlechta. Carl Hanser Verlag. München. 1956, S. 309-322.

Gotthold Ephraim Lessing. Briefe von und an Gotthold Ephraim Lessing. In fünf Bänden. Hrsg. Franz Muncker. Zweiter Band. Briefe von Lessing aus den Jahren 1772 - 1781. Amtsbriefe aus den Jahren 1760-1764. Leipzig. G. J. Göschen'sche Verlagshandlung.